

Ю. П. Майданюк

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

СЕМАНТИЧНИЙ ОБСЯГ ІМЕННИКОВИХ СЛОВОНАЗВ ПРЕДМЕТНИХ ДЕНОТАТИВ У ХУДОЖНЬОМУ СТИЛІ МОВЛЕННЯ (на прикладі творів Л. Денисенко та Н. Гербіш)

Розглянуто ключові питання, пов'язані з функціональною реалізацією природи повнозначного слова крізь призму денотативного спрямування на прикладі текстів художнього стилю. Окреслено зміст категорії *автосемантизму* / *синсемантизму* як виразника семантичного обсягу номінації денотата. Досліджено параметри експлікації / конкретизації семантичного обсягу іменникових словоназв. З'ясовано семантичний обсяг іменникових словоназв у творах Л. Денисенко й Н. Гербіш. Доведено функціональні можливості категорії *автосемантизму* / *синсемантизму* відображати особливості художнього стилю мовлення.

Ключові слова: денотат, семантичний обсяг, автосемантизм, синсемантизм, художній стиль.

Майданюк Ю. П. Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского. **СЕМАНТИЧЕСКИЙ ОБЪЕМ СУБСТАНТИВНЫХ НАИМЕНОВАНИЙ ПРЕДМЕТНЫХ ДЕНОТАТОВ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ СТИЛЕ (на примере произведений Л. Денисенко и Н. Гербиш)**

Рассмотрены ключевые вопросы, связанные с функциональной реализацией природы знаменательного слова сквозь призму денотативного направления на примере текстов художественного стиля. Определено содержание категории *автосемантизм* / *синсемантизм* как выразителя семантического объема номинации денотата. Рассмотрены параметры экспликации / конкретизации семантического объема субстантивного наименования. Выяснен семантический объем субстантивных наименований в произведениях Л. Денисенко и Н. Гербиш. Доказаны функциональные возможности категории *автосемантизма* / *синсемантизма* отражать особенности художественного стиля речи.

Ключевые слова: денотат, семантический объем, автосемантизм, синсемантизм, художественный стиль.

Maidaniuk Y. P. Vinnytsya State Pedagogical University named after M. Kotsybinskiy. **SEMANTIC CONTENT OF THE REFERENTS NOMINATION OF THE ARTISTIC STYLE (based on works written by L. Denysenko and N. Gerbish)**

The article deals with the diverse nominative phenomena of the extralinguistic reality which gives opportunity to develop the theory of division of meaningful words into authosemantic and synsemantic. The aim of research is to demonstrate the peculiarities of the semantic content of the substantival referents of the object nomination in artistic style of speech. The investigation deals with the content of the authosemantics and synsemantics categories as an indicator of the semantic content of the referents nomination; considered parameters of explication/ concretization of the semantic content of the referents nomination; clarified the semantic content of the referents nomination in works written by L. Denysenko and N. Gerbish; proved the functional possibilities of the category of the authosemantics and synsemantics to reflect the peculiarities of the artistic style of speech, that is the usage of tools of this style and filling the texts with emotional and accentuational content. It is proved that adjective nominations of the attributive referents have a great functional capacity in the process of the widening the semantic content of the nouns as referents nominations. The investigation of the nouns nominations of the objectival referents based on the works of artistic style which is proved the capacity of this nominations to widen the semantic content with the help of determined elements in the special functional.

Key words: referent, semantic content, authosemantics, synsemantics, artistic style.

Постановка наукової проблеми. Природа повнозначного слова обумовлює його властивість виконувати номінативну функцію. Номінування явищ позамовної дійсності має неоднорідний характер вияву в мові: іменникові словоназви познача-

ють предметні денотати, дієслівні – процесуальні денотати, прикметникові – атрибутивні, прислівникові – адвербіальні. Ця функція дає можливість говорити про повнозначні й неповнозначні слова, крім того, розвинути теорію про поділ повнозначних слів на автосемантичні й синсемантичні, а також інформативно недостатні слова. Н. Іваницька з цього приводу стверджує: «Повнозначне слово в аспекті вивчення його номінативної природи й здатності називати денотат розглядаємо як основну мовну одиницю, здатну акумулювати складну й суперечливу наукову проблематику, що стосується слова» [8, с. 126].

Повнозначне слово виконує свої функції, ґрунтуючись на граматичних категоріях. Примітно, що такий процес відбувається переважно на основі словозміни чи словотворення, наприклад категорії роду, числа і відмінка. Однак функціональний план повнозначного слова при цьому залишається маргінальним. Заслуговує на увагу думка О. Бондарка, який визначає «три рівні опису категорій, для кожного з яких характерний власний план граматичного узагальнення і граматичної абстракції: 1) рівень абстракції граматичної системи; 2) рівень репрезентації абстрактної граматичної системи; 3) рівень функціонування граматичних одиниць у складі висловлень у тексті» [1, с. 61]. Ідеться не лише про номінативну функцію повнозначного слова, а й про її зображення в певних синтагматичних і комунікативних умовах.

Справедливим вважаємо твердження А. Загнітка: «Загалом погоджуючись із віднесенням парадигми граматичної категорії і парадигми частини мови до першого рівня абстракції – рівень абстрактної граматичної системи мови, парадигми лексеми – до рівня репрезентації парадигматичних систем абстрактно-граматичного рівня в лексиці, словоформи як компонента лексемної парадигми – до рівня функціонування граматичних одиниць у складі висловлення, необхідно підкреслити синкретизм парадигматики мовної категорії. Вона охоплює потенціали функціональної спрямованості та функціональної орієнтованості окремих мовних форм» [5, с. 27]. Тут автор зазначає про функціональну спрямованість граматичних категорій (автосемантизму / синсемантизму) у певних синтагматичних умовах у поєднанні із рівнями абстрактної та репрезентативної систем, що становить складну й неоднозначну наукову проблематику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд проблеми різноплановості вияву дійсності в мові знаходимо в працях таких учених світового рівня, як: Р. Якобсон, В. Матезіус, В. Брендал, Х. Харріс, Л. Щерба, В. Виноградов. Провідні українські граматисти, які більшою чи меншою мірою вивчали у своїх роботах природу повнозначного слова, – В. Німчук, І. Вихованець, К. Городенська, А. Загнітко, Н. Л. Іваницька та Н. Б. Іваницька, О. Селіванова та ін.

Мета нашого дослідження – продемонструвати особливості семантичного обсягу іменникових словоназв предметних денотатів у художньому стилі мовлення. Досягнення мети потребує виконання ряду **завдань**: 1) окреслити зміст категорії *автосемантизму* / *синсемантизму* як виразника семантичного обсягу номінації денотата; 2) розглянути параметри експлікації / конкретизації семантичного обсягу іменникових словоназв; 3) з'ясувати семантичний обсяг іменникових словоназв на матеріалі творів Л. Денисенко й Н. Гербіш; 4) довести функціональні можливості категорії *автосемантизму* / *синсемантизму* відображати особливості художнього стилю мовлення.

Розвідку виконано на **матеріалі** іменникових словоназв предметних денотатів із роману «Відлуння: від загиблого діда до померлого» Л. Денисенко та літературно-художнього видання «Теплі історії до кави» Н. Гербіш (200 одиниць).

Виклад основного матеріалу дослідження. За основу роботи взято теорію про граматичну категорію *автосемантизму* / *синсемантизму*. На сучасному етапі

розвитку мовознавчої науки цю тему розробляє професор Н. Л. Іваницька. Автосемантичну словоназву денотата визначають як здатність лексеми своїм фонемним складом номінувати денотат. Синсемантична словоназва денотата відповідно не здатна своїм фонемним складом виконувати номінативну функцію. Отже, автосемантична словоназва не потребує додаткових мовних засобів вираження її сутності. Однак «другорядні» елементи можуть бути вжиті разом зі словоназвою даного типу. У такому разі йдеться про конкретизацію семантичного обсягу автосемантичної словоназви предметного денотата. Синсемантичні словоназви мають потребу в поєднанні з іншими словоназвами (іменниковими, прикметниковими чи іншими засобами), а тому вживання їх окремо призводить до нечіткості висловлювання, що суперечить інформативним і комунікативним цілям висловлювання.

Семантичний обсяг іменникових словоназв предметів – явище динамічне, що зазнає наповнення, видозмін і конкретизацій у певних функціонально визначених умовах. Переважно такі обставини іманентно притаманні словоназві за рахунок денотатно-номінативної функції. Ряд попередніх досліджень [6–9] дає змогу визначити засоби, які використовують для експлікації / конкретизації семантичного обсягу іменникових словоназв предметних денотатів: 1) повнозначне слово: а) автосемантична словоназва предметного денотата; б) синсемантична словоназва предметного денотата; в) прикметникова словоназва атрибутивного денотата; 2) службові слова; 3) частина речення; 4) прийменниково-іменникові конструкції.

Художній стиль є носієм мовно-естетичних знаків національної культури, тому має широку сферу застосування. Це індивідуальна й колективна творча діяльність, література, різні види мистецтва, культура, освіта.

Основне призначення художнього стилю – впливати засобами художнього слова через систему образів на розум, почуття та волю читачів, формувати ідейні переконання, моральні якості та естетичні смаки.

Головними ознаками художнього стилю є образність, поетичність, естетика мовлення, експресія як інтенсивність вираження, зображуваність (конкретно-чуттєве живописання дійсності – людей, природи, явищ, понять, якостей, властивостей). Такі ознаки можуть реалізовуватися за допомогою художніх засобів: епітетів, метафор, порівнянь, метонімії тощо, вони первинно мають мовний характер, оскільки ґрунтуються на процесах, які відбуваються в мові. Так, епітетизація відбувається на основі розширення / конкретизації семантичного обсягу іменникових словоназв предметних денотатів: *столік* (який?) *сусідній*, *відчуття* (яке?) *радісне*.

Найчастіше іменникова словоназва предметного денотата (і синсемантична й автосемантична) динамізує свій семантичний обсяг за допомогою повнозначного слова або словосполучення. Наприклад: *...розумна Дора швидко вирішила мою проблему щодо стилю поведінки* [3, с. 101]. *Проблема* – автосемантична словоназва предметного денотата, семантичний обсяг якої конкретизується в цьому випадку за допомогою словосполучення *щодо стилю поведінки*. Словоназва й додатковий компонент вступають у підрядні зв'язки *проблема* (яка?) *щодо стилю поведінки*. Така структура подібна до конструкції розширення семантичного обсягу синсемантичної чи конкретизації автосемантичної іменникової словоназви за допомогою прикметникової словоназви атрибутивного денотата. Яскраво представлений даний тип конкретизації семантичного обсягу іменникової словоназви предметного денотата у реченні: *Лист Манфреда прикрашали хлібні крихти та палтуса́ча кістка, цей натюрморт нагадував мені скаженого птаха з виряченими очима та коротесенькими крильцями* [Там само, с. 125]. Більшість іменнико-

вих слівоназв цієї структури належать до автосемантичних – **крихти, кістка, птах, очі, крильця**. Семантичний обсяг розширюється прикметниковими словоназвами атрибутивних денотатів відповідно: *хлібні, палтуса, скажений, вирячені, коротесенькі*. Однак іменникова словоназва **лист**, на нашу думку, належить до синсемантичних, що обумовлено традиційною категорією багатозначності лексем. Саме за допомогою експлікатора семантичного обсягу – повнозначного слова (власні назви вважаємо автосемантичними) – розуміємо, що йдеться про вид письмової комунікації – листування. Словоназви вступають між собою в означальні зв'язки: **лист** (який? чий?) *Манфреда*.

Конструкції описаного типу динамізації семантичного обсягу зустрічаємо часто і в іншого автора: *Здавалося, що пронизливий вітер із осінньої нью-йоркської набережної пробрався під комір пальта, поміж петлями вовняного шарфа, під улюблену поторсану кофтинку й дістався самого серця* [2, с. 63]. У реченні конкретизовано автосемантичні іменникові словоназви предметних денотатів – **вітер, комір, петлі, кофтинка** – переважно за допомогою прикметникових словоназв атрибутивних денотатів – *пронизливий, улюблену, поторсану*; а також через слова й словосполучення, що виконують аналогічну функцію й за структурою є неузгоджено-означальними – *із осінньої нью-йоркської набережної, пальта, вовняного шарфа*. Так, помічено, що виявлені закономірності розширення (процес притаманний синсемантичним іменниковим словоназвам предметних денотатів) чи конкретизації (що стосується автосемантичних) семантичного обсягу притаманні художньому стилю загалом.

Наведений матеріал доводить, що динамічні процеси семантичного обсягу іменникових словоназв предметних денотатів обумовлюють художній засіб епітеїзації тексту, дають змогу розширити зображуваність та наповнити емоційно-експресивним складником реченнєвої структури. Пор.: *У велике прозоре горня насипаєш подрібнених горішків – зовсім трішки* [Там само, с. 72] і *У горня насипаєш горішків, зовсім трішки*.

Оскільки художній стиль не обмежений штампами, певними мовно-мовленнєвими засобами, у ньому розширення / конкретизація семантичного обсягу словоназв може реалізуватися й за допомогою частин речень (підрядних означальних), а подекуди й цілими реченнями: *Секретарка, схожа на сіру чаплю завдяки своїм тоненьким ніжкам у дивних панчохах кольору осуги, довгому носу та сірому костюму, люб'язно провела мене до її кабінету* [3, с. 101]. **Секретарка** – автосемантична словоназва предметного денотата, адже здатна своїм фонемним складом номінувати денотат. У цьому випадку семантичний обсяг конкретизується за допомогою підрядної означальної частини реченнєвої структури, що залежить від виявленої словоназви.

Наведемо такий приклад: *Софія пришивдишила крок і за кілька митей опинилася в затишному кафе, де пахло свіжозмеленою кавою, мигдалевим печивом і ваніллю* [2, с. 53]. Автосемантична іменникова словоназва **кафе** конкретизує свій семантичний обсяг через залежну від неї частину речення – *де пахло свіжозмеленою кавою, мигдалевим печивом і ваніллю*. Примітно, що саме в таких синтагматичних і комунікативних умовах вдається реалізувати образність (адже читач уявляє саме таке кафе, а не інше), естетику мовлення та конкретно-чуттєвий опис дійсності.

Особливим випадком конкретизації семантичного обсягу вважаємо такий, що реалізується за допомогою порівняльної конструкції: *Широка Київська траса перетворилася на вузьку дорогу, майже таку, як вуличка біля будинку її бать-*

ків у приватному секторі [2, с. 11]. *Дорога* – іменникова словоназва, обсяг семантики якої пізнаємо через порівняння – *майже така, як вуличка біля будинку її батьків у приватному секторі*. Такий спосіб трапляється рідше, ніж зазначені вище.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, семантичний обсяг іменникових словоназв предметних денотатів здатен до розширення чи конкретизації, що яскраво зображено на прикладі художнього стилю мовлення. Саме описані процеси дають змогу застосовувати епітетизацію й метафоризацію як засоби наповнення тексту художністю, а також є невід’ємними мотивами реалізації ключових стильових особливостей.

Дослідження іменникових словоназв предметних денотатів на матеріалі текстів художнього стилю доводить здатність таких словоназв динамізувати семантичний обсяг за допомогою визначених елементів у певних функціональних умовах.

У ході дослідження проаналізовано 200 іменникових словоназв, із них 86 % випадків, у яких динаміка семантичного обсягу іменникових словоназв предметних денотатів обумовлює епітетизацію текстів. У кожному виявленому прикладі простежено емоційно-експресивне наповнення та розширення зображуваності об’єктивної дійсності.

Порушена проблематика може стати предметом наукових досліджень у вигляді статей, курсових, дипломних робіт та дисертацій.

Бібліографічні посилання

1. **Бондарко А. В.** Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1983. – 208 с.
2. **Гербіш Н.** Теплі історії до кави / Н. Гербіш. – К. : Брайт Стар Паблішинг, 2014. – 168 с.
3. **Денисенко Л.** Відлуння: від загиблого діда до померлого : роман / Л. Денисенко / пер. Г. Гузьо. – Х. : Книж. клуб «Клуб сімей. дозвілля», 2012. – 320 с.
4. **Загнітко А. П.** Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни : в 4 т. / А. П. Загнітко. – Донецьк : Дон НУ, 2012. – Т 1. – 402 с; Т 2. – 350 с; Т 3. – 370 с; Т 4. – 388 с.
5. **Загнітко А. П.** Сучасні лінгвістичні теорії : монографія / А. П. Загнітко. – Вид. 2-ге виправл. і доповн. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – 912 с.
6. **Іваницька Н. Л.** Повнозначне слово в його проекції на денотат / Н. Л. Іваницька // Укр. мова. – 2006. – № 3. – С. 48–57.
7. **Іваницька Н. Л.** Повнозначне слово в синтаксисі: традиція й оновлені підходи / Н. Л. Іваницька // Граматики слов’янських мов: основи типологій і характерологій. Тематичний блок : матеріали 15-го Міжнар. з’їзду славістів (20.08.–27.08.2013 р.), Мінськ, Республіка Білорусь. – К., 2013. – С. 65–68.
8. **Іваницька Н. Л.** Семантичний обсяг іменникової словоназви предметного денотата / Н. Л. Іваницька // Наук. зап. Сер. : Філологія. – Вінниця, 2014. – Вип. 19. – С. 126–133.
9. **Іваницька Н. Б.** Функціонально-семантична класифікація слів в українській та англійській мові : монографія / Н. Б. Іваницька. – К. : КНТУ, 2004. – 194 с.
10. **Селіванова О. О.** Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2008. – 712 с.
11. **Селіванова О. О.** Концептуальний аналіз: проблеми та принципи / О. О. Селіванова // Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Сер. : Лінгвістика. – Херсон, 2006. – Вип. 4. – С. 194–197.

Надійшла до редколегії 01.03.15